

ÇİN'İN AFGANİSTAN POLİTİKASI FIRSATLAR VE RİSKLER

DENİZ İSTİKBAL

SETA | ANALİZ

EKİM 2021 · SAYI 355

ÇİN'İN AFGANİSTAN POLİTİKASI FIRSATLAR VE RİSKLER

DENİZ İSTİKBAL

COPYRIGHT © 2021

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SETA Yayınları
ISBN: 978-625-7712-54-5

Uygulama: Said Demirtaş
Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
34050 Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 410
Washington D.C., 20036 USA
Tel: 202 223 98 85 | Faks: 202 223 60 99
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Berlin

Kronenstrasse 1, 10117 Berlin GERMANY
berlin@setav.org

SETA | Brüksel

Avenue des Arts 27, 1000 Brussels BELGIUM
Tel: +322 652 0486

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
PEKİN-TALİBAN İLİŞKİLERİNİN DİNAMİKLERİ	9
ÇİN'İN AFGANİSTAN STRATEJİSİ: FIRSATLAR VE TEHDİTLER	11
SONUÇ	16

YAZAR HAKKINDA

DENİZ İSTİKBAL

Lisansını İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde (2016) tamamladı. Yüksek lisansını Marmara Üniversitesi Uluslararası Politik Ekonomi Bölümü'nde "Güney Kore ve Türkiye'nin Kalkınma Planlarının Ekonomi Politik Analizi" adlı tezi (2018) ile bitirdi. Doktora eğitimine İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Afrika'da Çin Yatırımları: Nijerya, Güney Afrika ve Kenya (2005-2019)" adlı doktora tezi ile devam etmektedir. SETA Vakfı'nda ekonomi araştırmaları alanında çalışan İstikbal'in akademik ilgi alanları arasında ekonomik kalkınma, ekonomi politik, enerji ekonomisi, enerji güvenliği, tarım ekonomisi, uluslararası finans kuruluşları, dış yardım, Çin dış politikası, Afrika ve Asya Pasifik gibi konular yer almaktadır.

ÖZET

Ekonomik perspektife sahip bu analiz Afganistan'ın siyasi, ekonomik, toplumsal istikrar arayışını ve Çin'in Afganistan politikasını yeni konjonktürü temel alarak incelemektedir.

Afganistan'da Taliban'ın tekrar iktidara gelişiyle ülkenin hangi yöne doğru gideceği belirsizliğini korumaktadır. Bu süreçte Asya'nın en güçlü aktörleri arasında yer alan Çin öne çıkarken Pekin'in özel olarak Taliban'a ve genel olarak da Afganistan'a yönelik stratejisi belirsizliğini korumaktadır. İlk bakışta tarafların ekonomik kalkınma, altyapının iyileştirilmesi, güvenlik ve istikrar için iş birliği imkanlarını artırdığı görülmektedir. Afganistan'ın tarım ağırlıklı ekonomik yapısı ve elli yıllık karmaşa dönemi göz önüne alındığında Çin'in ülkenin yeniden inşasında görev alması muhtemeldir. İkinci bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde ise dünyanın en büyük dış ticaret, satın alma gücü ve döviz rezervine sahip aktörü olarak Pekin'in Afganistan politikası küresel güç olma yolunda önemli bir eşik olarak ortaya çıkabilir. Ekonomik düzeyde Çin'in son yirmi yılda dünyanın farklı bölgelerine yaptığı yatırımlarla tecrübe ettiği kalkınma girişimleri Afganistan için yeni bir dönüşüme işaret etmektedir. Söz konusu dönüşümün nasıl gerçekleşebileceğine odaklanan bu analiz tarihsel perspektifle ikili ilişkileri ele almakta ve Çin'in Afganistan siyasetini ekonomi politik bir yaklaşımla analiz etmektedir.

GİRİŞ

Afganistan dış yardımlara ihtiyaç duyan, özel sektörün zayıf, imalat sanayi üretim çeşitliliğinin düşük ve tarım sektörüne bağımlılığın fazla olduğu bir ülkedir. İklim şartlarına bağlı olarak yapılan tarımsal üretim ise verimlilik açısından dünyadaki örneklerine kıyasla ülkenin ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Yerel finansal kaynakların yatırımlar için yeterli olmayışı da dış kaynaklara olan ihtiyacı artırmaktadır. Ancak ülke küresel iş yapma kolaylığı endeksinde 190 ülke arasında 173. sırada bulunmaktadır.¹ Güvenlik kaygıları nedeniyle dışarıdan gelen yatırımlar da düşük bir seviyededir. Toplam yabancı yatırım stokunun 5 milyar dolar olduğu tahmin edilirken en büyük yatırımcının 3,48 milyar dolarla Çin olduğu bilinmektedir. Afganistan'ın aynı zamanda en büyük ticaret partnerlerinden olan Çin bu ülkenin sınır komşularından biridir. Güvenlik harcamalarının kamu bütçesi içinde yüzde 28'lik bir yer kapladığı ülkede dışarıdan gelecek yardımlara bağımlılık söz konusudur. Afganistan, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) çekilmesinin ardından Taliban'ın yönetimi yeniden devral-

masıyla birlikte finansal bir karmaşaya doğru sürüklenmektedir. Afganistan Merkez Bankası rezervlerinin ABD'de bulunması, uluslararası kredi ve yardımların dondurulması Taliban yönetiminin finansal kabiliyetini önemli derecede azaltmıştır. Ülkenin yeniden inşası için ihtiyaç duyulan ekonomik kaynaklara sahip olmayan Taliban'ın farklı aktörlerle iş birliğine gitmesi muhtemeldir.²

Ulusal ekonomik kaynaklarını dış piyasalara açan Çin, küresel ticaret ve üretimin en önemli ülkesi haline gelmiştir. Artan refah dünyanın farklı bölgelerine yatırımlar yapılmasını sağlamış ve ikili ilişkilerin geliştirilmesinden tüm taraflar büyük yarar görmüştür. Fakat Çin'in ekonomik yükselişinden hem küresel sanayi sektörü zarar görmüş hem de istihdam negatif olarak etkilenmiştir. Özellikle Çin'deki ucuz maliyet ve üretim birçok ülkenin rekabet gücünü zayıflatmıştır. Afganistan'daki istikrarsızlık ise Çin'in bölgeye yatırım yapmasına engel olmamış ancak yüksek miktarda kaynak da ayrılmamıştır.

Pekin yönetimi Taliban'ın yönetimi devralmasıyla yeni bir politika benimsemiştir. Bölgeye herhangi bir askeri müdahalede bulunmamış olan Çin Afganistan için iş birliği yapılabilir bir ülkedir. Ekonomik perspektife sahip bu analiz Afganistan'ın siyasi, ekonomik, toplumsal istikrar arayışını ve Çin'in Afganistan politikasını yeni konjonktürü temel olarak incelemektedir. Analizin ilk bölümünde Pekin'in Taliban ile olan ilişkileri incelenirken ikinci kısımda ise Pekin açısından fırsat ve tehditlerin neler olduğu ortaya konulmaktadır. Sonuç kısmında ise Çin'in Afganistan politikasının ne tür sonuçları olabileceğine odaklanılmaktadır.

1 "Ease of Doing Business Index", Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/IC.BUS.EASE.XQ>, (Erişim tarihi: 14 Eylül 2021).

2 "The World Bank in Afghanistan", Dünya Bankası, <https://www.worldbank.org/en/country/afghanistan>, (Erişim tarihi: 14 Eylül 2021); *Afghanistan Development Update: Setting Course to Recovery*, (Dünya Bankası Rapor, Washington DC: 2021), s. 4; Andy Roesgen, "US Freezes Billions of Dollars in Afghan Reserves", Anadolu Ajansı, 17 Ağustos 2021.

PEKİN-TALİBAN İLİŞKİLERİNİN DİNAMİKLERİ

Yoksul halk kesimleri ve zengin doğal kaynakların bir arada bulunduğu Afganistan son elli yıldır iç istikrarsızlığın pençesindedir. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde bağımsız üç Müslüman ülkeden biri olan Afganistan günümüzde yoksul tarım toplumları arasında yer almaktadır. Nüfusun yüzde 55 oranında tarım sektöründe istihdam edildiği ülke verimli üretim altyapısına da sahip değildir. Çalışma koşullarının yetersizliği nedeniyle doğal kaynakların çıkarılması, işlenmesi ve uluslararası pazarlara sunulmasında da zorluklar mevcuttur. Afganistan uluslararası sıralamalarda genellikle son sıralarda yer alırken birçok ülkenin ekonomik gelişmişliğine ulaşabilmiş değildir. İnsan kaynağı açısından büyük bir potansiyel barındırır da yeterli, kaliteli ve çağın gerekliliklerini kapsayan bir eğitim sistemini de oluşturamamıştır. Vergi toplama da dünya ülkeleri arasında 210. sırada yer alan Afganistan dışarıdan gelen yardım ve hibelere bağımlıdır. Gelir dağılımında ise adaletsizliğin yoğun oluşu ve fırsat eşitliği için yeterli kaynaklara sahip olunmaması ekonomik kalkınmayı negatif etkilemiştir. 33 milyondan fazla vatan-dışı, yoğun genç nüfusu ve doğal kaynaklarıyla Afganistan ekonomik, siyasi ve toplumsal istikrar arayışındadır. Ekonomik istikrar ise daha çok siyasi, askeri ve toplumsal düzenin sağlanmasıyla ortaya çıkabilecektir.³

Son elli yıllık süreçte yabancı yatırımcıların istikrarsızlık nedeniyle girmekten çekindikleri Afganistan önemli bir eşiktir. Toplam yatırımların 5 milyar doları geçmediği ülkede altyapının yeniden inşası için finansmana ihtiyaç vardır. Bu finansal ihtiyacını karşılayabi-

lecek en kritik aktör ise Çin'dir. Dünyanın en büyük ikinci bakır ve lityum rezervlerinin bulunduğu Afganistan daha önce Çin yatırımlarını çekmeyi başarmıştır. Pekin'in 100 milyar dolar değerinde bakır çıkarımı için işleme altyapısı kurduğu da bilinmektedir. 1980'lerde Sovyetler Birliği'ne yıllık 300 milyon dolarlık doğal gaz ihraç eden ülkenin yer altı kaynakları açısından önemli potansiyel taşıdığı bilinmektedir.⁴ Afganistan ile ikili ilişkilere sahip Çin diğer ülkelere kıyasla bu ülkenin işlenmemiş birçok doğal kaynağını uluslararası pazara sunabilecek tecrübe ve kabiliyete sahiptir.⁵ Yeni dönemde Taliban-Pekin diyalog ortamı taraflar arasındaki ilişkilerin temelini oluşturmaktadır.

Çin ve Afganistan yönetimleri arasındaki ilişkilerde ortak çıkarların belirlediği alan olan ekonomi ve güvenlik ana gündemi oluşturmaktadır.

Doğu Türkistan İslam Hareketi (DTİH) nedeniyle bölgeye daha çok güvenlik merkezli yaklaşan Çin, Afganistan üzerinden harekete geçebilecek bölücü ideolojik ve askeri tehditten çekinmektedir. Taliban da ülkenin yeniden inşası, dış pazarlara açılma ve madenlerin işlenmesi için Çin'e ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle tarafların ortak çıkarlarının belirlediği alan olan ekonomi ve güvenlik ikili ilişkilerin ana gündemini oluşturmaktadır. 2015'te Moskova'da ilk diyalog ortamının oluşturulması ikili ilişkilerin temeline katkı sunmuştur. Afgan hükümeti ile Taliban arasındaki barış görüşmelerinin Urumçi'de yapılması ise Çin'i bölgede güçlendirmiştir.

3 "The World Bank in Afghanistan".

4 Ülkenin toplam doğal kaynaklarının 3 trilyon dolarlık değere sahip olduğu tahmin edilmektedir (Birleşmiş Milletler).

5 Deniz İstikbal, "Afganistan'ın Ekonomi Politikası", *Kriter*, Sayı: 60, (Eylül 2021).

İlerleyen yıllarda taraflar arasındaki görüşmelere katılan ve Pakistan ile birlikte istikrara katkı sunmak amacıyla toplantılar düzenleyen Pekin, Taliban ile bir dizi görüşme serisi düzenlemiştir. Günümüze kadar Taliban'ın üst düzey temsilcileriyle toplantılara katılan Çinli diplomatlar ABD'nin çekilmesi sonrası bölgesel barış imkanlarına odaklanmıştır. Hem Kabil hükümetiyle hem de Taliban ile görüşen Pekin, iktidar devrinin daha yumuşak geçmesine katkı sağlamak istemiştir. Afgan ordusunun eğitim çalışmalarına başlayan ve ortak sınır devriye görevleriyle Uygur bölgesine geçişleri sıkı şekilde denetleyen Pekin, Taliban'ın yeniden iktidara gelişiyle iş birliğine vurgu yapmaktadır.⁶

Taliban'ın Çin'e karşı olan dini grupları desteklemeyeceğini açıklanmasının ardından Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, Kabil Büyükelçiliğinin açık kalacağını dile getirmiştir. Pakistan, Türkiye ve Katar ile birlikte ülkedeki elçiliğini kapatmayan az sayıdaki ülke arasında yer alan Çin bölgesel güvenliğin sağlanmasını öncelemektedir. Bu nedenle Pekin, Afganistan'daki yönetimle iç işlerine karışmama prensibiyle diyalog ortamını kuvvetlendirmeye çalışmaktadır. Sovyet işgali sırasında Afgan direnişçilere askeri donanım ve eğitim desteği sunan Çin eski dönemde oluşan ilişki altyapısından da yararlanmaktadır. 28 Temmuz 2021'de yapılan ikili görüşme ise Taliban-Pekin ilişkileri açısından bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Taliban'ın DTİH'nin ülke genelinde hiçbir faaliyetine izin verilmeyeceğini açıklaması Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Ayrıca Wang Yi ülkeleri Taliban ile birlikte çalışmaya davet etmiştir. Yeni gerçekliğe uyumun temel vurucu nokta olduğuna yönelik açıklama taraflar arasındaki iş birliğinin gelişme

ihtimalini göstermektedir.⁷ Pakistan'da Çinli işçilere yapılan saldırı faillerinin Afganistan'daki gruplarla bağlantılı olması da Taliban-Pekin arasındaki iş birliğini öne çıkarmıştır. Taliban'ın kurucuları arasında yer alan Molla Abdülgani Birader'in de Afganistan topraklarının Çin'e karşı yapılabilecek saldırılarda kullanılmayacağına dair söz vermesi taraflar arasındaki diyalog ortamının gelişmesini sağlamıştır.⁸

Taliban-Pekin arasındaki ilişkilerin önemli noktalarından biri Çin toplumunun negatif yaklaşıma sahip olmasıdır. Taliban'ın iktidara gelişinin ardından insan hakları konusunda Çin sosyal medyasında yer alan yorumlar tarafların diyalog imkanlarına zarar verebilecek bir dinamik olarak ele alınabilir. Taliban yönetimini eleştiren yorum ve videoların Çin'in Twitter'ı olan Weibo gündeminde beşinci sıraya kadar yükselmesi toplumsal rahatsızlığın işaretidir. Pekin tarafından sıkı bir şekilde denetlenen yerli sosyal medya uygulamalarında Taliban'a karşı gelişen negatif bakış ilerleyen dönemde ortak girişimlerin önüne geçebilir.⁹ Ancak sınır güvenliği konusu ve Batı Asya'da bulunan Çin yatırım bölgelerine saldırı ihtimali Taliban-Pekin ilişkilerinin sürmesine yardımcı olacaktır. Orta Asya ülkelerinin istikrarına da tehdit oluşturan Afganistan'daki radikal gruplar Çin'i ilgilendiren diğer bir alandır. Bölgede yatırım ve projeleriyle yer alan Çin, radikal grupların saldırılarına maruz kalabilir. Pakistan'da da aynı durum geçerli olup Afganistan'daki istikrarsızlığın bölgeye yayılma ihtimali bulunmaktadır. Çin'in siyasi ve ekonomik çıkarları açısından Taliban ile görüşmelerin sürmesi ve ülkede istikrarın sağlanması gerekmektedir.¹⁰

7 Pravda Parakkal, "China's Reluctant Taliban Embrace", East Asia Forum, 25 Eylül 2021.

8 Parakkal, "China's Reluctant Taliban Embrace".

9 Jessie Lau, "Beijing is Having Trouble Selling Its Citizens on a Partnership with the Taliban", QUARTZ, (Eylül 2021).

10 Niva Yau, "Expanding China's Central Asia Playbook to Afghanistan", *China Brief*, Cilt: 21, Sayı: 16, (2021).

6 "Çin Afganistan Politikasını Nasıl Şekillendirecek?", TRT Haber, 16 Eylül 2021.

Orta Asya ülkeleriyle birçok yatırım, ticaret ve iş birliği antlaşması imzalamış olan Çin için bölgenin istikrarı ve güvenliği öncelikli bir alandır. Afganistan ile sınırları bulunan Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın Çin ile iyi ilişkileri mevcuttur. Yeni İpek Yolu Projesi'nin önemli geçiş güzergah ülkeleri olan üç aktörün güvenliği ve istikrarı Afganistan ile bağlantılıdır. Orta Asya ülkelerine 56,23 milyar dolarlık¹¹ yatırım yapmış bulunan Çin'in bölge ülkeleriyle ciddi boyutlarda dış ticaret hacmi vardır.¹² Bölgeden enerji ürünleri ithal eden Çin, Orta Asya ülkelerinde istikrara önem vermektedir. Afganistan'da Taliban'ın iktidara gelişiyle birlikte ortaya çıkan güç boşluğu ve karmaşa Orta Asya ülkelerini tehdit etmektedir. Aşırı ideolojik hareketlerin Afganistan üzerinden bölgeye yayılma ihtimaline karşı Pekin, Taliban ile ilişkilere önem vermekte ve diyalog ortamını sürdürmektedir. Ayrıca Şangay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) üyeleri olan Orta Asya ülkeleri Çin'in küresel vizyonunun bir parçasıdır. Bölgesel istikrar ve güvenliğin sağlanması için kurulan ŞİÖ, Afganistan'daki istikrarsızlıktan ciddi düzeyde etkilenebilir. Bu açıdan Pekin'in Taliban ile ilişkilerinde yerel, bölgesel ve küresel çıktılarını bulunmaktadır.¹³

Pekin'in Taliban ile ilişkilerindeki dinamikler şu şekilde özetlenebilir.

- İktidarda bulunanlarla iç işlerine karışma prensibiyle diyalog kurma
- Radikal gruplardan gelebilecek saldırıların önüne geçme
- Batı Asya'da istikrarı sağlama ve ekonomik entegrasyonu kuvvetlendirme

- Orta Asya ülkelerinin güvenliğine katkı sunma ve radikal ideolojilerin yayılmasını engelleme
- Afganistan'ın yeniden inşasına katkı sağlama ve ülkenin işlenmemiş doğal kaynaklarını piyasaya sunma
- ABD'nin çekilmesinin ardından ortaya çıkan boşluktan yarar sağlama ve küresel imajına katkı sunma
- İkili ilişkilerden yarar sağlayarak dış ticaret ve yatırımları geliştirme
- ŞİÖ'ye üye ülkelerin güvenliğine ve istikrarına katkı sağlama
- Yeni İpek Yolu Projesi için alternatif güzergahlar ortaya çıkarma

Ancak Taliban'ın insan hakları açısından sahip olduğu geçmişi, Çin toplumunun eleştirilerine neden olmaktadır. İlerleyen dönemde hükümet ve toplum arasında Taliban ile ilişkilerde ayrışma yaşanabilir. Bu nedenle Pekin-Taliban ilişkileri zarar görebilir ve iş birliği ortamı zayıflayabilir.

ÇİN'İN AFGANİSTAN STRATEJİSİ: FIRSATLAR VE TEHDİTLER

Kadim İpek Yolu'nun geçiş güzergahlarını sınırları içinde barındıran Afganistan'ın Çin ile köklü bir geçmişi vardır. Han, Tang ve Qing hanedanlıkları döneminde artan ticaret tarafları ikili ilişkileri geliştirmeye teşvik etmiştir. 1937'de Japonya'nın Çin'i işgal girişimi askeri iş birliğini perçinlerken ilişkiler Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) iktidara gelişiyle daha da kuvvetlenmiştir. 1950'de Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk ülkelerden biri olan Afganistan ilişkilerin gelişmesine gayret göstermiştir.¹⁴ 1978'de Afganis-

11 "China Global Investment Tracker", AEI, <https://www.aei.org/china-global-investment-tracker>, (Erişim tarihi: 29 Eylül 2021).

12 "China Trade Balance 2019", World Integrated Trade Solution, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2019/TradeFlow/EXPIMP/Partner/by-country>, (Erişim tarihi: 29 Eylül 2021).

13 Minnie Chan, "Afghan Crisis Draws China and Russia Closer on Central Asian Stability as Both Step up Army Drills", *South China Morning Post*, 27 Ağustos 2021.

14 Zhao Huasheng, *China and Afghanistan: China's Interests, Stances and Perspectives*, (CSIS Rapor, Washington DC: 2012), s. 2.

TABLO 1. KÜRESEL ÇİN YATIRIMLARI (MİLYAR DOLAR)

ÜLKE	MİKTAR	PAY (YÜZDE)	SEKTÖR	MİKTAR	PAY (YÜZDE)
ABD	191,37	8,95	Enerji	763,8	35,72
İngiltere	99,51	4,95	Ulaşım	387,6	18,13
Brezilya	70,65	3,30	Emlak	194,2	9,08
Pakistan	64,97	3,03	Demir-Çelik	191,8	8,97
İsviçre	61,21	2,86	Tarım	97,8	4,57
Rusya	58,10	2,71	Teknoloji	86,7	4,05
Kanada	57,13	2,67	Finans	82,8	3,87
Endonezya	55,07	2,57	Girişim	60,2	2,81
Afganistan	3,48	0,16	Turizm	53,0	2,47
Diğer	1.476,25	69,05	Lojistik	219,8	10,27
Toplam	2.137,77	100,0	Toplam	2.137,77	100,0

Kaynak: American Enterprise Institute (AEI)

tan'daki sosyalist devrime kadar taraflar arasında çok fazla problem bulunmazken Sovyetler Birliği ile yaşanan sınır çatışmaları ikili ilişkilere büyük zarar vermiştir. Sovyet desteğiyle iktidara gelen yeni Afgan yönetimi Çin ile ilişkileri geri plana itmiştir. Böylelikle Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki çatışma ihtimali Moskova destekli Afganistan yönetimine de sirayet etmiştir. Çin de –ABD ile birlikte– Sovyetler'in Afganistan işgaline karşı mücahitleri askeri, ekonomik ve siyasi olarak desteklemiştir. Öncelikle Pakistan'daki askeri eğitim kamplarına yardımda bulunan Çin ilerleyen yıllarda eğitim çalışmalarına kendi sınırları içinde devam etmiştir. Askeri donanım, teknik yardım, eğitim çalışmaları ve finansal destekle Sovyetler'e karşı olan gruplarla birlikte çalışan Çin, ABD ve Pakistan ile iş birliğine gitmiştir.¹⁵

2001-2021 ABD müdahalesinde Kabil hükümetini destekleyen, hibe veren ve ülkeye yatırım yapan Çin sınır güvenliği ve istikrar hedefleriyle ilişkilere yaklaşmıştır. Uyuşturu-

cu trafiğinin engellenmesi, sınır bölgelerinde güvenliğin karşılıklı olarak sağlanması, terörle mücadele ve organize suç örgütlerinin takibi için iş birliği antlaşmaları imzalayan taraflar bölücü faaliyetlerin ortadan kaldırılması amacıyla hareket etmiştir. Bu bağlamda ŞİÖ'ye gözlemci üye olarak kabul edilen Afganistan, Çin'in desteğiyle bölgesel entegrasyona dahil edilmeye çalışılmıştır. Doğu Türkistan'daki problemler nedeniyle Afgan topraklarından gelebilecek saldırı ve destekten çekinen Pekin, Kabil'in merkezi otoritesini güçlendirmek için çabalamıştır. Afganistan'ın Çin'e ihracatını desteklemek için özel izin veren Pekin yönetimi kredi, yardım ve hibelerle de ülkeye yardımda bulunmuştur. 2002'de Çin elçiliğinin açılmasıyla Afganistan'ın yeniden inşası için 150 milyon dolarlık hibe sözü verilmiş ve 2010'a kadar miktarın 205 milyon dolara çıkarılması kararlaştırılmıştır. 2011'de 23,7 milyon dolarlık ek yardım programını açıklayan Çin, Afgan kamu yetkililerinin eğitim çalışmalarına destek vermiştir. Kredi, yardım ve hibelere ek olarak Afganistan'dan ithal edilecek ürünlerde vergi yüzde 95 oranında düşürülmüştür. Vergi oranındaki azal-

15 Vanda Felbab-Brown, "A Bridge too Far: The Unfulfilled Promise and Limitations of China's Involvement in Afghanistan", Brookings Institution, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/06/fp_20200615_china_afghanistan_felbab_brown.pdf, (Erişim tarihi: 15 Eylül 2021).

TABLO 2. ÇİN'İN AFGANİSTAN YATIRIMLARI (MİLYON DOLAR, 2005-2021)

SEKTÖR	FİRMA	MİKTAR	PAY (YÜZDE)
Altyapı / Ulaşım	China Communications Construction	0,210	6,03
Enerji / Petrol	China National Petroleum Corp.	0,400	11,49
Maden / Bakır	MCC, Jiangxi Copper	2,870	82,47
Toplam		3,480	100,00

Kaynak: AEI

manın Afgan ihracatına otuz yıllık süreçte 800 milyon dolar ek gelir getirmesi amaçlanmıştır.¹⁶

Çin'in yarım yüzyıllık süreçte tecrübe ettiği kalkınma girişimi ve artan refah birçok ülkeye yatırım yapmasını mümkün hale getirmiştir. 2005-2021 arasında Çin dünya genelinde toplam 2,14 trilyon dolar yatırım yapmıştır.¹⁷ Bölge, ülke ve ekonomik gelişmişliğe göre farklılık gösteren yatırımlar ABD, İngiltere, Brezilya, Pakistan ve Endonezya gibi ülkelerde yoğunlaşmaktadır (Tablo 1). Sektörlere göre yatırımlar incelendiğinde ise enerji, ulaşım ve emlak gibi alanların büyük paya sahip olduğu görülmektedir. Ülkelerin ihtiyaç duyduğu birçok sektöre yatırım yapan Çin dış ticaret odaklı bir stratejiye sahiptir. Örneğin Afrika ülkelerinde yatırımlar Çin'in yüksek düzeyde ithalat yaptığı enerji ve doğal kaynaklarda toplanmıştır. Ulaşım sektörüne yapılan yatırımlar da işlenen ürünlerin limanlara ulaşımını kolaylaştırmaktadır (Tablo 1). Çin'in izlediği politika ülkelerin kalkınmasına katkı sağlıyor gibi görünmektedir. Fakat bu durum bir bağımlılık ilişkisinin oluşmasına da neden olabilir ki bu da ülkelerin bağımsızlığına doğal olarak zarar verecektir.¹⁸

16 "Yang Jiechi Attended the International Afghanistan Conference in Bonn", Çin Dış İşleri Bakanlığı, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/yzs_663350/gjlb_663354/2676_663356/2678_663360/t884908.shtml, (Erişim Tarihi: 22 Eylül 2021).

17 "Chinese Contract Revenues in Africa", China-Africa Research Initiative, <http://www.sais-cari.org/data-chinese-contracts-in-africa>, (Erişim Tarihi: 22 Eylül 2021).

18 Perry Wong, Jakob Wilhelmus, Michael Jarand ve Josie Lui, *China's Global Investment Strategy*, (Milken Institute Rapor, Washington DC: 2020).

Çin, gelişmiş ülkelere yatırım yaparken teknoloji transferi ve iş birliğine önem verirken gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerde farklı politikalar izlemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ikili ilişkilerin gelişmesi önemsenirken az gelişmiş ülkelerde bölgesel kalkınma ve alternatif finansal kaynakların oluşturulması amaçlanmaktadır. Örneğin Kuzey Amerika ve Avrupa'da yatırımlara kredi, proje ve yardımlar eşlik etmezken Latin Amerika ve Afrika'da durum tam tersidir. Gelişmiş ülkelere kıyasla az gelişmiş bölgelerde yatırımlar ile altyapının iyileştirilmesi, bölgesel entegrasyon ve güvenliğin sağlanması hedeflenmektedir.¹⁹ Çin'in yatırım politikası açısından ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi Pekin-Kabil yakınlaşmasını gündeme taşımıştır. Özellikle Çin'in finansal gücü göz önüne alındığında Pekin yönetimi Afganistan'ın inşasında büyük projeler üstlenebilir. Dünyanın farklı bölgelerinde az gelişmiş ülkelere 750 milyar doların üzerinde yatırım yapmış olan Çin, sınır komşularından biri olan ve kendi ulusal güvenliğine tehdit oluşturabilecek Afganistan'da da görev üstlenebilir.²⁰

Tablo 2'de Çin'in Afganistan yatırımlarının sektör, firma ve miktara göre dağılımı yer almaktadır. 2005-2021 arasında 3,48 milyar dolara ulaşan yatırımların enerji ve ulaşım sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Yer altı kaynakları açısından potansiyelini henüz kullanamamış olan Afganistan için yatırımlar kritik bir faktördür. Çin'in potan-

19 Deniz İstikbal, *Afrika'da İş Birliği ve Rekabet: Türkiye ve Çin*, (SETA Rapor, İstanbul: 2020).

20 "China Global Investment Tracker".

siyeli göz önüne alındığında doğal kaynaklar iki ülkenin iş birliğiyle çıkarılabilir, işlenebilir ve piyasaya sunulabilir. Bakır, lityum, doğal gaz ve petrol kaynaklarında ciddi potansiyele sahip olan Afganistan için Çin değerlendirilebilir bir aktördür. Ortaya çıkacak iş birliği ve ekonomik kalkınma Afganistan'ın istikrar ve gelir kaynaklarına büyük katkı sağlayacaktır. Rusya ve ABD'nin aksine Çin bölgeye askeri olarak müdahalede bulunmamıştır. Mevcut pozitif gündem Afganistan-Çin yakınlaşmasına imkan sağlamaktadır. Taliban'ın Çin resmi temsilcileriyle sürekli temas halinde olması da bunun önemli göstergeleri arasındadır.²¹

Çin'in izlediği politika ülkelerin kalkınmasına katkı sağlıyor gibi görünmektedir. Fakat bu durum bir bağımlılık ilişkisinin oluşmasına da neden olabilir ki bu da ülkelerin bağımsızlığına doğal olarak zarar verecektir.

Toplumun yüzde 70'ten fazlasının elektrige erişimi bulunmayan Afganistan'da kara ve demir yollarının yapımına ve iç iletişim hatlarının iyileştirilmesine ihtiyaç vardır. Su, elektrik ve gıda ürünlerine erişimin de sınırlı olduğu ülke kalkınmayı sağlayabilecek yerel finansal kaynaklardan ise yoksundur. Dışarıdan gelecek yatırım, tecrübe akışı ve bilgi paylaşımı ülkenin daha hızlı bir şekilde kalkınmasına yarar sağlayabilir.²² Çin'in farklı sektörlerdeki yatırımları incelendiğinde Afganistan'da yeni inşa çalışmalarına katılması muhtemeldir. Ayrıca ülke genelinde zayıf olan bankacılık sisteminin geliştirilmesi için dünyanın en büyük finansal kuruluşlarına sahip Çin'in önemli katkısı olabilir. Ayrıca Pekin'in ihtiyaç duyduğu enerji ve

doğal kaynaklara sahip olan Afganistan, Çin için değerlendirmesi mümkün önemli bir ülkedir.²³ Yeni İpek Yolu için de önem arz eden Afganistan alternatif güzergahlar arasındadır. Orta Asya ve Avrasya bölgelerinden geçerek Avrupa Birliği'ne (AB) uzanan Yeni İpek Yolu Projesi Afganistan'dan geçerse ulaşım ve altyapı maliyetleri azalabilir. Çin, İran ve Afganistan üzerinden direkt Batı Asya enerji kaynaklarına da ulaşım sağlayabilir. Böylelikle Pekin'in enerji güvenliğine katkı sunulmuş olacaktır. Batı Asya ülkelerinde yüksek miktarda enerji yatırımı bulunan Çin'in enerjyi dışarıdan tedarik etmesi arz güvenliğini gündeme getirmektedir. Afganistan'da güvenliğin ve istikrarın sağlanması Pekin için enerji maliyetlerini düşürebilirken arz güvenliğine de katkı sunulabilir. Ek olarak İran'dan gelecek petrol ve doğal gaz daha kolay bir şekilde ülkeye ulaşacaktır.²⁴

Çin, iç işlerine karışmama prensibini ilişki kurduğu ülkelerde sıkça dile getirmektedir. Kazan-kazan anlayışını da teorik olarak herkesle çalışabileceği üzerinden temellendirmektedir. Merkezi hükümette kimin olduğunu önemsemediğini dile getiren Pekin yönetimi tarafların ortak kazançlara odaklanması gerektiğini vurgulamaktadır.²⁵ Taliban'ın iktidara gelişiyle Çin'in Afganistan'da da aynı politik önceliklerle hareket ettiği bilinmektedir. Ülke içinde istikrarın sağlanmasını önemsendiğini açıklayan Çin'in Afganistan'ın yeniden inşasına yardım etmek istediği görülmektedir. Mevcut öncelikler ve Kabil'in ihtiyaç duyduğu finansal kaynaklar açısından Pekin yönetimi çalışılabilecek ortaklar arasında daha fazla öne çıkmaktadır.²⁶

23 John Simpson, "Afghanistan Its Future and Why China Matters", BBC, 13 Eylül 2021.

24 Magnus Marsden, "China, Afghanistan and the Belt and Road Initiative: Diplomacy and Reality", *The Diplomat*, 15 Eylül 2021.

25 Connor Fiddler, "The 3 Pillars of Chinese Foreign Policy: The State, The Party, The People", *The Diplomat*, 3 Şubat 2021.

26 "Wang Ti Meets with Head of the Afghan Taliban Political Commission", Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1895950.shtml, (Erişim tarihi: 17 Eylül 2021).

21 "China to Offer Genuine Aid in Afghanistan's Economic Reconstruction Amid Chaotic Transition", *Global Times*, 24 Ağustos 2021.

22 *Afghanistan Development Update*.

TABLO 3. ÇİN'İN AFGANİSTAN POLİTİKASI

	HEDEF VE FIRSATLAR	TEHDİTLER
Siyasi	Diyalog kanallarının güçlendirilmesi, yolsuzluğun azalması ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi	İkili ilişkilerde başarısızlık bölgesel iş birliği ortamına zarar verebilir.
Ekonomik	Ülkede kalkınmanın sağlanması, yoksulluğun azaltılması, yatırımların genişlemesi, istihdam sahalarının ülkeye yayılması ve altyapının iyileştirilmesi	Ekonomik kalkınmanın sağlanamaması göç dalgasını artırabilir ve bölgesel entegrasyona negatif yansiyabilir.
Ticari	Dış ticaret kapasitesinin artırılması ve ikili ticaret hacminin geliştirilmesi	Ülkenin refah düzeyinin artmaması uyuşturucu trafiğini güçlendirebilir.
Toplumsal	Aşırılıklarla mücadelenin sağlanması ve ihracının engellenmesi, insan gücü kaynağının eğitimle çeşitlendirilmesi	Aşırı gruplar bölge toplumlarını etkisi altına alabilir.
Askeri	İstikrarın ülke genelinde sağlanması ve merkezi hükümetin güçlendirilmesi	Farklı gruplar arasında çatışmalar yaşanabilir ve göçler meydana gelebilir.
Güvenlik	Yerel isyan hareketlerinin engellenmesi, uyuşturucu kaçakçılığının sonlandırılması ve sınır güvenliğinin sağlanması	Güvenliğin sağlanamaması Çin'in bölgesel iş birliği imkanlarına zarar verebilir.
Bölgesel	Sürdürülebilir istikrarın devamı ve bölgeye dış müdahalelerin önüne geçilmesi	Ülkedeki istikrarsız ortam farklı aktörlerin bölgeye müdahalesini teşvik edebilir.
Küresel	ABD ve Sovyetler Birliği'nin başarısız girişimlerinin aksine Çin'in Afganistan'da istikrar, güvenlik ve kalkınmaya katkı sağlaması	Çin'in Afganistan'da başarısız olması küresel imajına negatif olarak yansiyebilir.

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

ABD ve Sovyetler Birliği'nin işgal girişimleri zor fiziki şartlar, halk tarafından kabul görme ve yerel güçlerin gerilla taktikleri nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sovyetler Birliği, Afganistan'dan çekildikten sonra bütünlüğünü sağlayamayarak dağılmış ve çift kutuplu dünya sistemi sona ermiştir. ABD'nin yirmi yıllık işgal dönemi de başarısızlıkla tamamlanmıştır.²⁷ Bu kırk yıllık süreçte Çin ekonomik olarak dünyaya açılmış ve en büyük dış ticaret ülkesi haline gelmiştir. Milyonlarca insanı yoksulluktan çıkaran ve şehirlerini yeniden imar eden Pekin yönetimi Batı sistemine entegre olurken alternatifler oluşturmaya gayret etmiştir. BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti), ŞİÖ, Asya Altyapı Yatırım Bankası ve Yeni Para Fonu ile daha görünür hale gelen alternatifler pek çok ülkenin katılımıyla gerçek-

leşmiştir. IMF (Uluslararası Para Fonu), Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü'nde gelişmekte olan aktörler lehine reform yapılmasında başı çeken Çin dünyanın satın alma gücü, dış ticaret ve döviz rezervleri açısından en büyük ülkesidir.²⁸ Siyasi, ekonomik ve askeri etkisini küresel hale getirmeye çalışan Çin önemli bir eşige gelmiştir. ABD ve Sovyetler'in başarısız olduğu bir bölgeyi yeniden inşa edebilecek kapasiteye sahip olan Çin küresel aktör olduğunu kanıtlayabilir. Ancak Uygur sorunu, uyuşturucu trafiği, Kabil hükümetinin etki kapasitesi, yolsuzluğun varlığı, göç problemi ve güvenliğin sağlanamama ihtimali Çin'in Afganistan politikasının zorlukları olarak ortaya çıkıyor.

Genel hatlarıyla Çin'in Afganistan politikasında hedef, fırsat ve tehditler Tablo 3'teki gibi özetlenebilir.

²⁷ Lyle Goldstein, "Why Both Russia and America Failed in Afghanistan", *The National Interest*, 18 Aralık 2019.

²⁸ Buradaki yorumlar IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü'nün verileri dikkate alınarak yazar tarafından yapılmıştır.

SONUÇ

İngiltere, Sovyetler Birliği ve ABD'nin Afganistan müdahaleleri son yüzyıla ciddi anlamda etki etmiş girişimlerdir. İngiltere'nin Afganistan ile savaşları başarısızlıkla sonuçlanırken ülke bağımsız bir aktör olarak çatışmadan çıkmıştır. Daha sonra askeri darbe, siyasi istikrarsızlık ve toplumsal karmaşa nedeniyle Sovyetler'in etkisi altına giren Afganistan uzun yıllar silahlı çatışmalara maruz kalmıştır. 1979-1989 arasında Sovyetler'in askeri müdahalesi ekonomik gelişimi engellemiş ve ülke altyapısı ciddi anlamda zarar görmüştür. Taliban'ın iktidara gelişiyle toplumsal huzursuzluk artarken 2001'de ABD müdahalesiyle yeni bir savaş dönemi başlamıştır. Taliban'ın kırsal bölgelerde uyguladığı gerilla taktikleriyle yenilememesi sonrası Washington yönetimi de ülkeden birliklerini tahliye etmek zorunda kalmıştır. Fazla engellemeyle karşılaşmadan Kabil'i ele geçiren Taliban yeniden iktidara gelmiştir. Yeni yönetimi pek çok aktör tanımazken ülke genelinde karmaşa ve belirsizlik hakimdir. Ülke son elli yılda ekonomik olarak neredeyse gelişim gösteremezken nüfusun önemli bir kısmı da göç etmiştir. Son yirmi yılda inşa edilmeye çalışılan kamu kurumları ve insan kaynağı da Taliban'ın yönetimi altındadır. Ülkede yeni yönetime karşı direnişler varken finansal kaynaklar açısından problemler mevcuttur. ABD'de bulunan Afganistan Merkez Bankası kaynakları, kesilen dış yardım ve hibeler ülkenin para birimi üzerinde belirsizlik oluşturmaktadır. Bu durum enflasyonu artırırken gıda ve temiz suya erişim zorlaşmaktadır. Nüfusun büyük bölümünün yoksulluk sınırının altında yaşadığı ülke yeni ekonomik krizlere maruz kalabilecek bir durumdadır. Mevcut belirsizliklerin azalması için de dış yardımlara ihtiyaç vardır. Bu nedenle diğer aktörlere kıyasla Çin, Taliban ile diyalog kanallarına sahip bir aktör olarak öne çıkmaktadır.

Afganistan'dan ABD'nin çekilmesiyle birlikte ortaya çıkan belirsizlik ortamı ve güç boşluğu Çin için ciddi güvenlik tehditleri ortaya çıkarmıştır. Göç dalgası, yasa dışı faaliyetler ve Uygur sorunu Pekin'in önünde bulunan ciddi sorunlardır. Kabil merkezi hükümetinin desteklenmesi ve ülkede istikrarın sağlanması bu açıdan önemli ve gereklidir. Ayrıca Afganistan'ın sahip olduğu yer altı kaynakları son elli yıldır değerlendirilememiştir. Çin, yer altı kaynaklarının çıkarılmasına ve uluslararası pazarlara ulaştırılmasına yardımcı olabilir. Afganistan'ın ihtiyaç duyduğu finansal kaynaklara sahip olan Çin, ABD'nin başarısız olduğu bir bölgede başarı elde ederek global imajına katkı da sağlayabilir. Özellikle son yirmi yılda Batı sistemine karşı alternatifleri destekleyen Pekin yönetimi yeni ortaya çıkan konjunktürden yarar sağlayabilir.

Yeni İpek Yolu projesi açısından önem arz eden Afganistan, Pakistan ekonomik koridoruyla bağlantılı hale getirilebilir. İran üzerinden gelecek enerji kaynaklarının daha az maliyetle Çin'e ulaşması ülkenin ihracat gücünü artırabilir. Orta Asya ülkelerinin güvenliğini ciddi düzeyde etkileyen Afganistan, Taliban ile ilişkilerin geliştirilmesini teşvik eden bir diğer etmendir. Pekin'in bölgeye yaptığı yatırımlara tehdit oluşturan Afganistan'daki belirsizliğin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Ayrıca Çin, Afganistan'ı yeniden inşa çalışmalarına katılarak ekonomik olarak da yarar sağlayabilir. Ülkenin iletişim, ulaşım ve ekonomik altyapısının ciddi anlamda yatırıma ihtiyacı vardır. Dünya genelinde az gelişmiş ülkelere 750 milyar dolarlık yatırımı olan Çin, Afganistan'ın ekonomik gelişmesinden en fazla yarar görebilecek aktörlerdendir. Ancak ekonomik boyut ilerleyen yıllarda daha fazla öne çıkacak olan kritik bir alandır.

Genel hatlarıyla Çin'in Afganistan politikasının temel dayanak ve hedefleri şu şekilde özetlenebilir:

- Afganistan'ın iç işlerine karışılmaması
- Pekin'in küresel imajına katkı sunulması
- Yeni İpek Yolu projesine Afganistan'ın dahil edilmesi
- Doğal kaynakların ulusal ekonomiye kazandırılması
- Sınır güvenliğinin çift taraflı olarak sağlanması
- Uyuşturucu trafiğinin engellemesi
- Afganistan'ın ekonomik gelişimine katkı sağlanması
- Orta Asya ülkeleri ve Pakistan'da istikrarın korunması
- ABD ve Sovyetler Birliği'nin başarısız olduğu bir bölgede Çin'in başarı elde etmesi
- Asya bölgesine dış müdahalelerin önüne geçilmesi ve bölgesel iş birliğinin artırılması (ŞİÖ'nün de mevcut amaca katkı sağlaması)

ÇİN'İN AFGANİSTAN POLİTİKASI FIRSATLAR VE RİSKLER

DENİZ İSTİKBAL

SETA | ANALİZ

Yeni İpek Yolu'nun Orta ve Batı Asya'ya açılan kapısı olan Afganistan coğrafyası zengin yer altı kaynaklarına sahip bir bölgedir. Lityum, bakır, gümüş, altın, platin, uranyum, petrol ve doğal gaz kaynakları açısından büyük potansiyel taşıyan ülke son elli yıldır elindeki imkanları değerlendirememiştir. Sovyetler Birliği ve ABD işgalleri ülkenin altyapısını ciddi anlamda tahrip etmiş ve iç savaş ekonomik gelişmeyi sekteye uğratmıştır. Afganistan 2021'de Taliban tarafından yeniden kontrol edilmesiyle farklı ve karmaşık yeni sorunlarla karşı karşıyadır. Ülkenin maruz kaldığı birçok problemin kaynağı olan istikrarın sağlanamaması ve güvenlik sorunları merkezi otoritenin güçlendirilmesini gündeme getirmiştir. Ancak Taliban yönetimini tanımayan uluslararası toplum ülkeden gerçekleşen göç dalgasıyla birlikte bölgeye daha fazla ilgi göstermeye başlamıştır. Çin de Afganistan'ın sınır komşusu olan bir aktör olarak bu ülkenin istikrarına katkı sağlayabilecek konumdadır. Siyasi, ekonomik ve teknolojik imkanlarıyla Çin, Afganistan'ın altyapısını yeniden inşa edebilecek kapasiteye sahiptir. Taliban ile ikili görüşmeleri uzun süredir yürüten Pekin yönetimi bölgesel istikrar, güvenlik ve ekonomik kalkınmayı öncelemektedir. Bu analizde Afganistan'ın siyasi, ekonomik ve toplumsal konumu ile birlikte Çin'in Afganistan politikası ve ikili iş birliği imkanları incelenmektedir.

www.setav.org

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • BERLİN • BRÜKSEL